

Денисюк П. Д.,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
голова Рівненського міського суду Рівненської області

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

SOME ISSUES SEIZURE OF CRIMINAL PROCEDURAL LAW UKRAINE

Стаття присвячена актуальним питанням застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як арешт майна. Досліджено законодавчі зміни, що вносилися до ст. 170 Кримінально-процесуального кодексу. Охарактеризовано окремі проблемні питання арешту майна за кримінальним процесуальним законодавством України, та запропоновано законодавчі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, арешт майна.

Статья посвящена актуальным вопросам применения такой меры обеспечения уголовного производства, как арест имущества. Исследованы законодательные изменения, которые вносились в ст. 170 Уголовно-процессуального кодекса. Охарактеризованы отдельные проблемные вопросы ареста имущества за уголовным процессуальным законодательством Украины, и предложены законодательные пути их решения.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, арест имущества.

The article is devoted to topical issues of ensuring the application of the criminal proceedings as a seizure. Studied the legislative changes that were made to Article 170 of the Criminal Procedure Code. Characterized some issues seizure by criminal law Ukraine and proposed legislative solutions.

Key words: measures to criminal proceedings, arrest property.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Одним із завдань кримінального процесуального законодавства є повний неупереджений швидкий розгляд справи, для виконання якого в Кримінально-процесуальному кодексі України від 13.04.2012 р. № 4651-VI передбачені заходи забезпечення кримінального провадження. До найбільш часто застосовуваних у практиці заходів забезпечення кримінального провадження належить, зокрема, арешт майна. Однак у процесі правозастосування арешту майна виникають деякі проблемні питання, що і зумовлює актуальність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження був предметом дослідження багатьох науковців, зокрема проблемні питання арешту майна розглядалися у працях О.В. Білоус, О.М. Бондаренка, І.І. Войтович, І.В. Гловюк, С.М. Смокова, О.Ю. Татарова та інших.

Метою статті є аналіз законодавчих змін, що стосуються арешту майна, характеристика окремих проблемних питань застосування арешту майна на практиці та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку, стосовно осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності для запобігання та припинення їх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення

доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження [12, с. 331]. У Кримінально-процесуальному кодексі України від 13.04.2012 р. № 4651-VI чітко визначена система заходів забезпечення кримінального провадження: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи [3].

Недосконалість норм кримінального процесуального законодавства, які стосуються заходів забезпечення кримінального провадження, призводить до невизначеності та недоліків застосування серед професійних учасників кримінального провадження. Зокрема це стосується такого заходу забезпечення кримінального провадження, як арешт майна. Дослідуючи дану тему, вважаємо за необхідне в першу чергу охарактеризувати правову природу арешту майна.

Законодавче визначення арешту майна наводиться у ст. 170 КПК України. Так, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи

отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна [3].

Таким чином, ознаками арешту майна є:

1) це тимчасовий захід забезпечення кримінального провадження;

2) процесуальною підставою застосування є ухвала слідчого судді;

3) зміст полягає в позбавленні права на відчуження, розпорядження та/або користування майном;

4) формальною підставою є сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що майно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Зауважимо, що за час дії Кримінально-процесуального кодексу від 13.04.2012 р. № 4651-VI зміни до ст. 170 вносилися кілька разів. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзу візового режиму для України» від 18.04.2013 р. № 222-VII були внесені зміни, пов’язані з запровадженням до законодавства такої правової категорії, як «спеціальна конфіскація». Підлягає арешту майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третьої особи, якщо є достатні підстави вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України від 05.04.2001 р. № 2341-III [8]. З цього природу М.В. Лепей зазначає, що немає необхідності ухвалювати рішення про арешт майна, що підлягає спеціальній конфіскації, яке вже вилучено під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [4, с. 250]. Ми не погоджуємося з такою думкою автора і вважаємо, що з метою забезпечення належної процесуальної форми і дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження необхідно додатково розглядати питання про арешт майна, що підлягає спеціальній конфіскації.

З прийняттям Закону України «Про національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 р. № 772-VIII було дозволено накладення арешту на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил Кримінального процесуального кодексу України [10]. Також цим законом було дозволено здійснення тимчасового арешту майна на підставі рішення Директора Національного антикорупційного бюро України. Правозахисники Української гельсінської спілки з прав людини відразу зазначили, що внесення цих змін призведе до послаблення судового контролю за дотриманням прав підозрюючих осіб, порушення конституційної гарантії права власності та порушення принципу змагальності, оскільки для отримання доступу до речей і документів сторона

захисту має отримати дозвіл суду, а детективи Національного антикорупційного бюро можуть вилучати майно в спрощеному порядку без звернення до суду [5]. Арешт може накладатися на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна [3]. Однак, зауважимо, навіть такий тимчасовий арешт може привести до порушення нормальної роботи підприємств та завдати значних збитків. На нашу думку, надання таких повноважень Директору Національного антикорупційного бюро є невіправданим.

Подальші зміни були пов’язані із запровадженням до Кримінального кодексу України нових норм, що стосувалося відповідальності юридичних осіб. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 р. № 314-VII було дозволено арешт майна юридичних осіб, до яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру [8].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» від 10.11.2015 р. № 769-VIII [7] було запроваджено застосовуватися арешту майна не лише до підозрюваного, обвинуваченого та до юридичних осіб, до яких, за нормами кримінального права, можуть бути застосовані заходи кримінально-правового впливу, а й до третіх осіб. Важливо, що кримінальним процесуальним законодавством встановлені певні умови, за наявності яких можливий арешт майна третіх осіб.

По-перше, для того щоб здійснити арешт майна третіх осіб, необхідно довести факт отримання чи придбання у підозрюваного обвинуваченого такого майна безоплатно або в обмін на суму, значно нижчу за ринкову вартість, або ж довести, що така особа знала чи мала знати, що мета такої передачі – отримання доходу від майна, здобутого внаслідок вчинення злочину, приховування злочину та/або уникнення конфіскації.

По-друге, законом встановлений судовий порядок дослідження доказів, які говорять про порядок набуття третьою особою майна. Такі докази мають бути достатніми, а обов’язок доказування покладається на слідчого та прокурора.

По-третє, заборонено здійснювати арешт майна добросовісного набувача.

Також арешт майна за кримінальним процесуальним законодавством спрямований на обмеження права власності, тобто тимчасове позбавлення можливості відчужувати певне майно, або на заборону розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його. Якщо раніше арешту підля-

гало майно, яке перебувало у власності певної особи, відповідними змінами встановлено право арештовувати майно, яким відповідна особа володіє, користується чи розпоряджається, що може призвести до широкого трактування вказаного положення з боку слідства та ініціювання ним питання про арешт майна, яке не перебуває у власності особи, наприклад, знаходиться у нього в оренді.

Однак це ще не всі зміни. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18.02.2016 р. № 1019-VIII до Кримінального процесуального кодексу України внесені зміни та доповнені певні норми в частині передбачення нового учасника кримінального провадження – третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2). Поява такого учасника кримінального процесуального провадження є надзвичайно важливою, оскільки кримінальне процесуальне законодавство має врегульовувати права й обов'язки кожного учасника кримінального провадження. Як зазначає Я.В. Замкова, неврегульованість прав та обов'язків окремих суб'єктів, що беруть участь у кримінальному провадженні, призведе до нивелювання таких прав, а також спонукає посадових осіб поверхово та формально підходити до реалізації своїх повноважень стосовно даної категорії осіб [2, с. 153].

На жаль, на практиці часто можна спостерігати порушення прав третіх осіб, зокрема, ухвалами слідчих суддів часто не враховуються наслідки арешту майна для третіх осіб. Частішають випадки накладення арешту на банківські рахунки, за якими особи отримують пенсію чи аліменти. Наприклад, за результатами звернення захисника підозрюваної ОСОБА_4 до Рівненського міського суду було задоволено клопотанням про часткове скасування арешту майна, накладеного згідно з ухвалою слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області від 27 липня 2016 р. Судом встановлено, що ухвалюю слідчого судді накладено арешт на майно третьої особи – ОСОБА_4, а саме на кошти та цінності, які знаходяться на банківських рахунках у ПАТ КБ «Приватбанк». На обґрунтування клопотання захисник вказує на негативні наслідки застосування заходу забезпечення кримінального провадження, оскільки з рахунку, на який ОСОБА_4 отримує аліменти, вона не має можливості знімати ці кошти.

Згідно з положеннями п. 6 ч. 2 ст. 173 КПК України під час вирішення питання про арешт майна слідчий суддя, суд має враховувати наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб [1].

Ще одним проблемним питанням є те, що під час досудового розслідування слідчими порушуються питання про накладення арешту на майно юридичних осіб, яке фактично не має жодного відношення до діяльності осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Часто не встановлюється зв'язок між майном та злочинним діянням і порушуються права акціонерів та власників підприємства на отримання прибутку.

Наприклад, до суду звернувся директор ТОВ «Пандеон» ОСОБА_1 з клопотанням про скасування арешту майна у кримінальному провадженні за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених за ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366 Кримінального кодексу України. Клопотання він мотивує тим, що в рамках вказаного кримінального провадження слідчим суддею за клопотанням слідчого було арештовано тканину. Внаслідок арешту тканини ТОВ «Пандеон» зазнає збитки вже третій місяць поспіль. Видами діяльності товариства є ткацьке виробництво, оздоблення текстильних виробів, виробництво іншого верхнього одягу та інше, отже, тканина використовується в господарській діяльності товариства. Між підприємством та контрагентами укладено договори про поставку тканини, і подальше утримування тканини арештованою може призвести до застосування контрагентами штрафних санкцій до підприємства за невиконання зобов'язання з поставки тканини вчасно. У штаті товариства нараховується приблизно 150 осіб. Нескасування арешту призведе до скорочення кількості робочих місць, що забезпечується товариством, подальших збитків і банкрутства підприємства і зменшення податкових надходжень до місцевого і державного бюджетів. Таким чином, ухвала слідчого судді не враховує наслідки арешту майна для третіх осіб. За результатами розгляду слідчий суддя клопотання задовільнив [1].

Висновки. Як бачимо, від початку дій норм кримінального процесуального законодавства були внесені зміни, які стосуються розширення кола осіб, щодо яких може застосовуватись захід забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна, запроваджено тимчасовий арешт майна, розширено перелік об'єктів, що підлягають арешту. Відповідно, внесення таких змін потребує додаткових процесуальних гарантій для того, щоб забезпечити дотримання прав людини у кримінальному провадженні, зокрема права власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
2. Замкова Я. Деякі питання захисту майнових прав третіх осіб у кримінальному провадженні / Я. Замкова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 18. – С. 152–154.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

4. Лепей М. Мета арешту майна у кримінальному процесі / М. Лепей // Науковий вісник публічного та приватного права. – Випуск 4. – 2016. – С. 249–253.
5. Банчук О.,Дмитрієва І. Право на справедливий суд у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/pravo-na-spravedlyvyj-sud-u-kriminalnomu-provadzhenni-o-banchuk-i-dmytrijeva-tsentr-polityko-pravovuyh-reform/>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб від 23.05.2013 р. № 314-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183.
7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні від 10.11.2015 р. № 769-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – Ст. 1.
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України від 18.04.2013 р. № 222-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 131.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації від 18.02.2016 р. № 1019-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 11. – Ст. 127.
10. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 10.11.2015 р. № 772-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – Ст. 2.
11. Про Національне антикорупційне бюро України від 14.10.2014 р. № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
12. Рожнова В., Савицький Д., Конюшенко Я. та ін. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2012. – 398 с.